

**Judeo-Spanish Songs
for the Life Cycle
in the Eastern
Mediterranean**

**שירי מחזור החיים
של היהודים הספרדיים
במזרח הים התיכון**

**Cantares
Judeo-españoles
del Ciclo de la Vida
en el Mediterráneo
Oriental**

שירי מחזור החיים של היהודים הספרדיים במזרח הים התיכון
Judeo-Spanish Songs for the Life Cycle in the Eastern Mediterranean

CD I

1. Esta noche es alabada 0:40 | 2. Oh, ya viene el parido 2:31 | 3. Oh, que mueve meses 1:27
4. Parida y parida 5:24 | 5. Parida, el Dio vos guadre 2:24 | 6. Parida y parida 3:43 | 7. Oh, que
mueve meses 2:47 | 8. La mujer de Terah 3:25 | 9. La mujer de Terah 2:18 | 10. La mujer de
Terah 1:16 | 11. Cuando el rey Nimrod 2:21 | 12. Canta, gallico, canta 1:13 | 13. La reina tiene
dolores 7:10 | 14. Arrorró, mi alma 0:53 | 15. Durme, durme 0:57 | 16. Nani, quiere el hijo 1:51
17. Chico menico 0:11 | 18. Aquí mete cocó la gallinica 0:16 | 19. Aquí mete cocó la gallinica
0:18 | 20. Esta barba, barbareta 0:18 | 21. Kayikçi 0:10 | 22. La Torá, la Torá 0:32 | 23. La Torá, la
Torá 0:40 | 24. Dicotín dicotán 0:19 | 25. Bate, bate 0:13 | 26. Endendino 0:15 | 27. Luvia del Dio
0:09 | 28. Alegre m'alegre 0:21 | 29. No paseis por la mi puerta 1:49 | 30. Abrimes, galanica 1:14
31. De día en día 2:45 | 32. Buenas noches, hanum Dudún 1:10 | 33. Ventanas altas tienes tú 0:57
34. Muchas gracias, mancebico 2:04 | 35. Yo hanina, tú, hanino 0:52 | 36. Ajuagar de novia
galana 1:12 | 37. Lavaba la blanca niña 2:59 | 38. Poco le das, la mi consuegra 2:37 | 39. Bueno,
así viva la consuegra 3:12 | 40. Bueno, así viva la consuegra 1:29 | 41. El novio no quiere 1:18
42. Y el nuestro novio 2:40 | 43. Ahí, ahí, a los campos 0:29 | 44. Oí decir que bodas hay aquí 0:31
45. Oy, que relumbror 1:04 | 46. El novio le mercó 2:05 | 47. El novio manda 0:43

CD II

1. Demes paras para el baño 0:49 | 2. Cuan bien me laví 1:12 | 3. La novia se va a ir al baño
1:14 | 4. Ya salió de la mar 0:40 | 5. Mi sponca sta'n el baño 1:34 | 6. Ya salió de la mar 1:07
7. Ansina dice la nuestra novia 3:28 | 8. Ansi dice la nuestra novia 5:47 | 9. Que mos diga la nuestra
novia 0:38 | 10. Ah, señora novia 2:44 | 11. Morenica a mí me llaman 3:00 | 12. Morenica a mí me
llaman 2:07 | 13. Vestida de novia 2:19 | 14. Escalericia l'hizo 1:58 | 15. Estas casas tan hermosas
1:13 | 16. Halilem, halilem 0:56 | 17. Estas mesas son del vino 1:12 | 18. Si habéis comido 0:33
19. Las de la novia 2:43 | 20. Oy, que buena que fue la hora 1:50 | 21. Yo le mandí a mi novio 2:18
22. Oh, que relumbror 0:48 | 23. El buen viar 3:09 | 24. Dicho me habían dicho 2:60 | 25. Dicho me
habían dicho 1:46 | 26. Dicho me habían dicho 3:41 | 27. Con grande vergüenza 1:59 | 28. Con su
licencia 3:16 | 29. Con muncha licencia 1:41 | 30. Con muncha lecenia 1:18 | 31. Salgas, madre 2:07
32. De qué estás tan demudada 0:38 | 33. Ni sos blanca ni morena 1:22 | 34. Todo lo que vos quiero
0:56 | 35. Como la rosa en la huerta 3:07 | 36. Abrid puertas y ventanas 1:02 | 37. Irme quero 1:32
38. Irme quiero, la mi madre 1:58 | 39. Triste está el rey David 0:27 | 40. Triste está el rey David 2:20

Jewish Music Research Centre • The Hebrew University of Jerusalem
POB 39105 Jerusalem • 91390 Israel • Tel.: 972-2-6585059 • Fax: 972-2-5611156
www.jewish-music.huji.ac.il

אנתולוגיה של מסורות מוסיקה בישראל • 24

עורך: אדוין סרוסי

שירי מחזור החיים

של היהודים הספרדיים במזרח הים התיכון

הקלטות ודברי הסבר: שושנה וייך-שחק

ירושלים, תשע"ד

מרכז לחקר המוסיקה היהודית, האוניברסיטה העברית בירושלים

האוניברסיטה העברית בירושלים • הפקולטה למדעי הרוח
מרכז לחקר המוסיקה היהודית
בשיתוף עם הספרייה הלאומית

הוועדה האקדמית של המרכז לחקר המוסיקה היהודית

יו"ר: שלום צבר

חגי בן-שמאי, רות הכהן, איתן וילף, רינה טלגם, עודד עיר-שי, אליהו שלייפר

מנהל: אדוין סרוסי

עריכה דיגיטלית ומסטריונג: שי דרורי
www.saybrand.co.il: עיצוב גרפי ועימוד:
תרגום לעברית: טובה שני
עריכה באנגלית: טניה סרמר וטובה שני
תרגום לספרדית: אווה ס' רואידה
תמונת העטיפה באדיבות:

Camile Rogier (1810-1896), Femmes juives devant un enfant dans un berceau
(detail), from *La Turquie. Mœurs et usages des Orientaux au dix-neuvième siècle. Scènes de leur vie intérieure et publique...* Première Partie. Paris: Plon Frères pour Sartorius, Gide, Bossange, GihautFrères, 1846-8.

מופץ בספרד על ידי טקנוסאגה בע"מ (www.tecnosaga.com)

הקדמה

שושנה וייך-שחק, חוקרת בכירה במרכז לחקר המוזיקה היהודית, הקימה במהלך ארבעת העשורים האחרונים אוסף מקיף ביותר של הקלטות שדה ממסורות יהודיות-ספרדיות בישראל ובעולם. האוסף עולה בגודלו על זה של קודמיה ידועי השם (ביניהם; Algazi 1958; Armistead, Silverman and Katz 1957-1993; Attias 1961, 1972; Hemsı 1995; Kaufmann 1985; Levy 1959-1973). בדומה לכל ההקלטות שערכו חוקרי המרכז לחקר המוזיקה היהודית, שוכן האוסף שלה בארכיון הצליל שבספרייה הלאומית. בנוסף להתמסרותה הבלתי נלאית לאתנוגרפיה רחבת ממדים, נזקפים לזכותה פרסומים רבים המתבססים על היבטים שונים של האוסף העצום שלה, מאנתולוגיות של שירים ועד למחקרים בהם מנותחים היבטים לשוניים, פואטיים ומוזיקליים של הרפרטואר היהודי ספרדי (מבחר מפרסומיה הרלבנטיים לאוסף ההקלטות שלפנינו נכלל כאן ברשימת המקורות).

המונוגרפיה שירי מחזור החיים של היהודים הספרדיים במרוקו והתקליטור הנלווה אליה, אשר פורסמו על ידי המרכז לחקר המוזיקה היהודית בשנת 1989 (סדרת המוזיקה יובל, 1), הם ציון דרך בעבודתה. עבודה זו קבעה כללים לגישה חדשה בחקר השירה העממית של יהודי ספרד בפזורה המודרנית, שהתבססה על חיפוש יסודי, בינתחומי ומשווה אחר וריאנטים שונים של שירים, ועל ניתוח הטקסט והמוזיקה על פי הקשרים חברתיים ותרבותיים רחבים. בלקחה בחשבון את התהליך ההיסטורי המורכב שהביא לעולם את הרפרטואר הזה, החל משורשיו האיֶבריים בימי הביניים ועד לקשריו המורכבים עם תרבויות לא יהודיות בעידן המודרני, הצליחה וייך-שחק להציג תיאור מקיף של מרכיב תוסס בתרבות היהודית הספרדית.

אף שבמאה העשרים השתבש קיומן של קהילות מסורתיות של יהודי ספרד באגן הים

התיכון, והרוב המכריע של חבריהן גלו בשנית (ואחדים יאמרו בשלישית), ממשיכים השירים בלדינו להיות מרכיב חיוני של אותה תרבות. שירים אלו ניזונים, בין היתר, מהעניין הגדול שיש לציבור המודרני הרחב, יהודי ולא יהודי, ברפרטואר הזה, ומעבודת האיסוף הנמרצת של חוקרים מסוגה של וייך-שחק. התקליטור הכפול שלפנינו מסכם פרק נכבד של עבודתה (שהתחילה, כאמור, עם הפרסום משנת 1989), והוא סוקר בהרחבה את רפרטואר שירי מחזור החיים שמקורם במרכזים העיקריים של יהדות ספרד במזרח הים התיכון, דהיינו, בארצות האימפריה העות'מאנית לשעבר. שלא כפרסומים אחרים מסוגו, כולל האוסף הנוכחי את רובם המכריע של שירי הרפרטואר על גרסאותיהם השונות, כפי שהוקלטו מפיהם של מהגרים ממוצא יהודי-ספרדי בישראל ובמרכזים אחרים של יהודי ספרד מחוץ לישראל, לרבות בשרידי הקהילות במזרח הים התיכון, החל משנות השבעים המוקדמות של המאה העשרים ועד היום. הקורא המתעניין במחקרים אנליטיים ובתעתיקים מוזיקליים של הרפרטואר מוזמן לעיין בפרסומיה של שושנה וייך-שחק (ובמיוחד 2013, 2007, Weich-Shahak).

אנו שמחים להוציא לאור את הפרויקט בשיתוף פעולה עם חברת Tecnosaga S.A ממדריד, שנטלה על עצמה את פרסום הגרסה הספרדית. תודותינו ל-Macario Santamaría מחברת Tecnosaga על תרומתה להצלחת הפרויקט. לא היינו יכולים להשלים את הפרויקט ללא תמיכתן של קרנות שונות, אשר תומכות בפרסומי המרכז לחקר המוזיקה היהודית. במקרה זה, אנו מודים למשגב ירושלים – המכון למחקר מורשת יהודי ספרד והמזרח באוניברסיטה העברית בירושלים, ולמנהלה ירון בן-נאה, על המענק הנדיב. כמו כן אנו מודים לויקטור ודולי בן-נתן מלונדון על שתמכו במתן סיוע למחקר.

רבות מן ההקלטות הכלולות בשני התקליטורים נערכו בפקוחו הצמוד של אבי נחמיאס ז"ל, שהיה טכנאי הקול של ארכיון הצליל של הספרייה הלאומית במשך שלושה עשורים. כיהודי

ממוצא ספרדי, היה לאבי עניין רב בשיר היהודי-ספרדי, ועניין זה בא לידי ביטוי בשיתוף הפעולה הארוך שהיה בינו לבין שושנה וייך-שחק בעבודת השדה ובעיבוד החומר וקטלוגו באולפן ארכיון הצליל של הספרייה הלאומית. מותו בטרם עת של אבי הותיר חלל שיקשה למלאו.

אנו אסירי תודה לחברי סגל המחלקה למוזיקה בספרייה הלאומית, למנהלת גילה פלם ולעובדי ארכיון הצליל של הספרייה הלאומית, על תמיכתם המתמשכת במפעלה של וייך-שחק. תודה מיוחדת לרותי פריד, האוצרת בדימוס של ארכיון הצליל, שליוותה גם היא את וייך-שחק במהלך כל הקריירה המחקרית שלה.

ולסיום, אני רואה לעצמי זכות להודות אישית לעמיתתי היקרה שושנה וייך-שחק על תרומתה המיוחדת בשטח האתנומוזיקולוגיה של יהדות ספרד. זכינו לעבוד עמה במשך ארבעה עשורים, ואנו מקווים להמשיך ולעבוד ביחד עוד שנים ארוכות.

אדוין סרוסי

שירי מחזור החיים הם חלק בלתי נפרד מהרפרטואר המוזיקלי והפיוטי של יהודי ספרד. תוכנם של השירים משקף את השלבים השונים בחיי אדם – לידה, נישואין ומוות, שכל אחד מהם בתורו מצוין בטקסים יהודיים כגון ברית מילה, חתונה, וקבורה. הטקסים האוניברסאליים המסמלים את השלבים החולפים בחיי האדם (Turner 2009; Van Genep 1986), ובמקרה שלנו בחיי חברי הקהילה היהודית ספרדית (Goldberg 2003 ו-Sabar 2006; Attias 1972; Benbassa 1981; Molho 1950; Vital 2000), הספרדים של מזרח הים התיכון: (Vital 2000; Molho 1950; Benbassa 1981; Attias 1972), מגלמים באופן סמלי את המעברים משלב אחד לזה שאחריו (למשל, מילדות לבגרות) או מסטאטוס חברתי אחד לאחר (למשל, מרווקות לחיי נישואין).

בחירת ההקלטות עבור האוסף מתוך המאגר הגדול של הקלטות שדה שערכת, השמור במרכז הצליל הלאומי, לא הייתה משימה קלה. ניסיתי לבחור את הפריטים הטיפוסיים ביותר כפי שבוצעו על ידי מגוון קולות, המייצגים את רוב המקומות שבהם הייתה בעבר קהילה יהודית ספרדית במזרח הים התיכון. בין השיקולים נכללה גם האיכות הטכנית, שכן הקלטות רבות בוצעו באירועי אמת עם רעשי רקע.

השירים הכלולים בשני התקליטורים מסודרים על פי מעגל החיים, מלידה עד מוות, וכותרותיהם כוללות מספר פרטי מידע. כל שיר מכונה בשם (או במספר שמות, אם השיר מורכב מכמה יחידות נפרדות) שניתן לו באופן רשמי לצורכי מחקר. השמות נלקחו משלושה קטלוגים של שירי יהדות ספרד. שמות ה-cantigas נלקחו מה-Proyecto Folklor, מיזם משותף של מחלקת הלדינו של תחנת הרדיו "קול ישראל" והמחלקה ללימודי יהדות ספרד ב-CSIS שבמדידה. שמות הרומנסות נלקחו מה-Catálogo-índice של Samuel G. Armistead

(Armistead 1978), ושמות ה-coplas נלקחו מהקטלוג של Romero, Hassán, & Carracedo (1992). אחרי השם מופיעות מילות הפתיחה של כל שיר. שירים שיש להם מספר גרסאות קובצו תחת כותרת אחת, ושמה של כל גרסה נקבע על פי מילות הפתיחה שלה. הכותרות כוללות גם את המספר הקטלוגי של השיר בארכיון הצליל הלאומי, את שמו ומוצאו של המבצע, ואת המקום והתאריך שבהם נערכה ההקלטה.

רובם המכריע של הזמרים הנשמעים בתקליטורים הם מהגרים מדור ראשון, ששנותיהם המעצבות עברו עליהם בארצות מוצאם. כמה מזמרי העם האלה, כגון רוזה אַבְּרָדָאָל-אלחדף, יוזפו בורגאנה ומזלטו לזאה, היו מבצעים פוריים ביותר, וחלקם באוסף משקף את העושר המופלא של הידע שלהם. עם זאת, יש גם יוצאים מן הכלל. הבולט ביותר הוא הזמר יליד ישראל קובי זָרְקוּ אלוואירו, שהתמחה ברפרטואר של בני משפחתו, ובמיוחד של סבתו קאדן אלוואירו מסיליבריה (תורכיה), ובמקביל למד גם מזמרי עם יהודים ספרדים בולטים אחרים בישראל. קובי מבצע ומלמד שירי עם יהודיים ספרדיים בכל הארץ, ואף למד מספר שירים מביינונידה (ברטה) אגואדו-מושאבאק, שקולה הנהדר וזיכרונה הבלתי נדלה מיוצגים היטב באוסף הנוכחי, ואשר השפיעה גם על מספר רב של זמרים מקצועיים שהחיו שירי עם בלדינו בישראל ומחוצה לה.

התקליטורים הם אות לתודה העמוקה שאני מכירה לכל היהודים הספרדים אשר הקדישו לי זמן וסבלנות בנדיבות ובחן, וחלקו עמי את זיכרונותיהם המוזיקליים והפיוטיים העשירים. אני מקדישה את הספר גם לדורות הצעירים של היהודים הספרדים, אשר מוקירים את מורשתם התרבותית ויודעים להעריך את המסורת העשירה והמגוונת של אבותיהם.

קהילות יהודיות – ספרדיות במזרח הים התיכון

יהודים ספרדים התגוררו במזרח הים התיכון מאז סוף המאה ה-14. רדיפות ופרעות, שהחלו בסביליה בשנת 1391 והתפשטו בכל חצי האי האיברי, החריבו מרכזים יהודיים גדולים, ואילצו יהודים רבים להמיר את דתם לנצרות. בסופו של דבר גורשו היהודים מספרד בצו מלכותי בשנת 1492, ובשנת 1497 גורשו גם מפורטוגל (או אולצו להמיר את דתם). יהודי ספרד ופורטוגל השתקעו בשטחי האימפריה העות'מאנית בתקופת שלטונו של הסולטאן באיזיט השני, ששלט בין השנים 1481 ו-1512. מאוחר יותר הגיעו לארצות העות'מאניות גם יהודים מומרים, חלקם דרך הולנד, וחזרו לדת היהודית בזכות יחסו האדיב של השלטון העות'מאני. בני השכבות החברתיות הגבוהות של גולי ספרד היו ברוכי כשרון, ושגשגו באזורים העירוניים הגדולים של האימפריה. אך מצבם החברתי והכלכלי של רוב היהודים הספרדים נשאר רעוע במשך כל העידן העות'מאני (Ben-Naeh 2008; Benbassa and Rodrigue 2000). מספרם הגדול של גולי ספרד ומעמדן השולט של האליטות הפוליטיות, הכלכליות והדתיות שלהם, הביאו לכך שגם היהודים הרומניוטים דוברי היוונית, ששכנו בשטחי האימפריה העות'מאנית עוד מימי הרומאים והאימפריה הביזנטית, התערו בהדרגה בתרבות של יהודי ספרד.

היהודים הספרדים הצליחו להקים מחדש מספר מוסדות חברתיים וחינוכיים שהיו נהוגים בספרד של ימי הביניים, והחיו גם את הטקסים והלשון שהיו מקובלים בהם. הם שימרו גרסאות שונות של דיאלקטיים ספרדיים שהיו בשימוש בחצי האי האיברי בטרם הוגלו. בחלף המאות היו אלה לבסיס של הספרדית היהודית המודרנית, הלדינו (Minervini 1999; Bunis 1999; Quintana Rodriguez 2006; Schwartzwald 1999; Wagner 1930). השפה החדשה כללה אוצר מילים ניכר שמקורו בעברית ובשפתן של החברות שבתוכן ישבו גולי ספרד

(תורכית, ערבית, יוונית ולשונות סלאביות כגון בולגרית). הספרדית היהודית שבעל-פה הייתה שפתם של רוב השירים היהודיים-ספרדיים שנשמעו ברחבי האימפריה העות'מאנית, באזורים הכוללים כיום את תורכיה, יוון, בולגריה, רומניה, בוסניה-הרצגובינה, מקדוניה וסרביה.

אף שיחסי הגומלין עם תרבויות מקומיות לא-יהודיות העמיקו במהלך המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20, נאלצו יהודים רבים להגר ליבשת אמריקה, למערב אירופה, למערב אפריקה ולפלשתינה עקב התנאים הסוציו-אקונומיים ואי-היציבות החברתית והפוליטית ששררו באימפריה העות'מאנית. במלחמת העולם השנייה הושמד הרוב המכריע של יהודי יוון ורודוס, שהיו תחת כיבוש נאצי או פשיסטי. יהודי בולגריה ותורכיה שרדו את השואה כתוצאה מההגנה שסיפקו להם השלטונות המקומיים.

גל ראשון של יהודים ספרדים ממזרח הים התיכון הגיע לפלסטינה בעשורים השלישי והרביעי של המאה ה-20 מסלוניקי ומבוסניה-הרצגובינה. אחרי 1945, הגיע גל של ניצולי שואה לפלסטינה שהייתה תחת שלטון בריטי. הגל הגדול ביותר של מהגרים יהודיים דוברי לדינו הגיע אחרי שהוקמה מדינת ישראל בשנת 1948. בסוף שנות ה-60 של המאה ה-20, הגיעו לישראל שני גלים קטנים של מהגרים יהודים ספרדים: האחד ישירות מתורכיה, והשני מקונגו הבלגית ומרודזיה (שבהן חיו כשלושים שנה). היהודים הספרדים שהיגרו לפלסטינה ולמדינת ישראל במהלך המאה העשרים הצטרפו אל שארית הקהילות היהודיות-ספרדיות שהוקמו בערים הקדושות ירושלים, טבריה, צפת וחברון מאז המאה ה-16.

היהודים הספרדים שהגיעו לישראל ממזרח הים התיכון השתלבו בחברה הישראלית והתפזרו בכל הארץ. אף שחלקם התיישבו במושבים חקלאיים (כגון בית חנוך) ובקיבוצים (כגון שער העמקים), התיישב רובם המכריע באזורים עירוניים בגוש דן שלחוף הים התיכון: אלה שהגיעו

מבולגריה התיישבו ביפו, על גבול תל-אביב, אלה שהגיעו מסלוניקי התיישבו בשכונת פלורנטין שבדרום תל אביב, העולים מתורכיה (רובם מאיסטנבול) השתקעו בבת ים (דרומית לתל אביב), ואלה שבאו מאיזמיר – ביהוד (מזרחית לתל אביב). הרקע המודרני שלהם, שהיה בעיקרו מערבי ועירוני, ושליטתם במקצועות חופשיים וטכניים, הקלו עליהם את ההשתלבות בזרם המרכזי של החברה הישראלית בהשוואה לעולים מארצות אסלאם אחרות. תהליך ההיטמעות שחק את השימוש בשפה היהודית-ספרדית לטובת העברית הישראלית. אף שלרפרטואר השירים המסורתיים היה גורל דומה לזה של השפה, והוא איבד את תפקידו כחלק בלתי נפרד של טקסי מחזור החיים, שרדו זיכרונות ממנו במקומות כינוס חברתיים של העולים היהודים הספרדים. בין מקומות אלה יצוינו המועדונים העירוניים לקשישים, שבהם מבדרים זמרי עם את חבריהם כשהם מלווים את עצמם בפנדרו (טמבור) ובדומבק (תוף שצורתו כצורת שעון חול, המוכר בשמו הערבי דרבוקה). הקלטות שדה רבות הנכללות באוסף הנוכחי נערכו במועדונים אלה.

הנוסטלגיה ותעשיית המוזיקה הפופולארית שיחקו גם הם תפקיד מסוים בחידוש מספר שירים מתוך הרפרטואר היהודי ספרדי מחוץ למסגרות המסורתיות של קהילת יהודי ספרד. ערבי שירה בציבור בלדינו מתקיימים באופן סדיר במספר ערים גדולות בחסות הרשות הלאומית ללדינו, עמותה שנוסדה בשנת 1997 על פי החלטת הכנסת, כדי לשמר ולקדם את התרבות של יהודי ספרד. במפגשים אלה משתתפים בדרך כלל בני הדור השני המחפשים את שורשי המשפחה. במקביל, זמרים ישראלים פופולאריים ממוצא ספרדי, כגון יהורם גאון, משחקים תפקיד מכריע בהגשת עיבודים מודרניים לשירים בלדינו לציבור הרחב. החייאת הלדינו בישראל מקבילה לתופעות דומות בספרד, צרפת ואמריקה הצפונית והדרומית, ומצטלבת עמן.

הסוגות הספרותיות של השירים

ניתן לחלק את רפרטואר השירים היהודי-ספרדי לשלוש סוגות על פי הטקסטים שלהם: *cantigas/canticas* (שירים ליריים), חלקו העיקרי של הרפרטואר, רומנסות ו-*coplas*. רוב השירים באוסף הנוכחי הם מהסוג הראשון. שירים אלה מתאפיינים במבנה סטרופי ולעתים קרובות יש להם פזמון חוזר. במקרים רבים הם פונים אל דמות שנוכחת במעמד שבו מבוצע השיר, כגון הכלה, החמות או אמו של הרך הנולד. שירים מסוג זה עשירים בדיאלוגים (Weich-Shahak 1996). לשירים אחדים צורה לירית-סדרתית, שבה לכל הבתים מבנה זהה והם שונים זה מזה רק במילה אחת ובמילים המתחרזות עמה. כך, למשל, בשירים *Canta, gallico*, (משאלות התרנגול, תקליטור 1 מס' 12), *No pases por la mi puerta* (אל תחלוף על פני דלתי, תקליטור 1, מס' 29), ו-*El regateo de las consuegras* (הוויכוח בין המחותנות, תקליטור 1 מס' 38-40). שירים אחרים הם מהסוג ה"מצטבר" (Weich-Shahak, 1995), שבו בכל פעם שנוסף חרוז חדש חוזרים כל החרוזים הקודמים מהסוף להתחלה (תקליטור 2, מס' 7-9). בעוד שהמקורות של רוב ה-*cantigas* מודרניים יחסית, כוללים אחדים משירי החתונה של יהדות ספרד מוטיבים ספרותיים שמוצאם במסורת הלירית של ספרד של ימי הביניים (Frenk 1987).

רק מעטים מהשירים הנכללים באוסף הנוכחי הם רומנסות. סוגה זו משלבת רגעים אפיים וליריים, שרבים מהם נגזרו ממסורת הבלדות של ימי הביניים בספרד. כללנו באוסף שש רומנסות (תקליטור 1, מס' 13, 16, 37, ותקליטור 2, מס' 38, 39, 40).

ולבסוף, רפרטואר מחזור החיים כולל גם מספר *coplas*, סוגה ייחודית ליהודי ספרד, העוסקת בנושאים יהודיים כגון חגים, ערכי מוסר, ואמונות (Romero 1991; Romero, Hassán and Carracedo 1992; Weich-Shahak 1993). רוב השירים הקשורים ללידות ובריתות הם *coplas* (תקליטור 1, מס' 1-11).

המוזיקה של שירי יהדות ספרד

מנגינות השירים הכלולים באוסף הנוכחי מצטיינות בסגנונות מגוונים, שחלקם מזכירים בבירור את הנוף הצלילי העות'מאני שבקרבו שכנו היהודים הספרדים במשך מאות שנים. בעוד שכמה שירים כתובים בסולמות מז'וריים או מינוריים מובהקים, מגלים אחרים קרבה אל ההנגנות האופייניות למקאמים (המודוסים) התורכיים (Signell 1977). למשל, הדרגה השנייה המונומכת ב-Cuan bien me laví (תקליטור 2, מס' 2) (Feldman 1997; Seroussi 1990) וב-Lavaba la blanca niña (תקליטור 1, מס' 37) מעוררת אסוציאציה למקאם באייתי או חוסייני, בעוד שאת הסקונדה המוגדלת בין הדרגה השנייה והשלישית ב-Poco le das, la mi-consuegra (תקליטור 1, מס' 38) ניתן לפרש כחלק מטטראקורד של מקאם חיג'אז. באשר למשקל ולמקצב, ניתן למצוא מספר מנגינות בעלות משקל מעורב מהסוג המאפיין סוגות עממיות תורכיות, יווניות ובולגריות. משקלים אלה, המורכבים מפעמות קצרות וארוכות (כלומה, פעמות של שתיים ושלוש פעימות בהתאמה) מכונות בספרות aksak (מילולית "צליעה" בתורכית; ראו Brailoiu 1952). כך למשל, שירים מס' 1, 15, 16, 20 ו-21 בתקליטור 2 כתובים במשקל הנפוץ 2+2+2+3, האופייני לריקודים תורכיים מצפון מערב אנטוליה, כגון ה-karşilama. מאידך, לחלק משירי האוסף אין פעימה קבועה או שלא ניתן לזהות בהם משקל ברור. התוצאה היא מקצב זורם האופייני למספר רב של ז'אנרים תורכיים קוליים וכליים (למשל, תקליטור 1, מס' 8).

הביצוע

שירי מחזור החיים של יהודי ספרד מיועדים בעיקר לקול, ומבוצעים לרוב על ידי נשים (Weich-Shahak 1997). נהוג היה להזמין זמרת מקצועית למחצה, *cantadera*, מלווה בנגינת טמבור, *tañedera*, לקחת חלק בכל שמחה, ובעיקר בחתונות. הן לא קיבלו תשלום ישיר אלא תרומות מהקהל כאות תודה על הופעתן. המבצעות, בתורן, תרמו את הכסף לצדקה. בדומה לכך, כשארע מוות במשפחה, נהגו מקוננות מקצועיות, *endechaderas* או *oinaderas*, לבצע קינות (שנקראו *endechas* או *oínas*; ראו Molho 1950).

תקליטור ראשון

« לידה וברית מילה

אחדים מהשירים קשורים לטקס ברית המילה, מהטקסים החשובים ביותר ביהדות. הטקס, הנערך ביום השמיני ללידתו של תינוק (בתנאי שבריאותו מאפשרת זאת), הופך את הבן הנולד לחבר חוקי בקהילה היהודית. השירים האלה, *canticas/coplas de parida* (שירים לילודת) הושרו בעיקר בלילות ללא שינה שקדמו לברית המילה (המכונים *viola* או *vijola*).

בשמונה הימים שבין הלידה לברית המילה שמרו על התינוק ועל אמו בהקפדה גדולה. בימים אלה לא השאירו אותם לבדם עקב האמונה שהם חשופים לרוחות רעות שנקראו בספרדית-יהודית *los de embajo*. בתורכית הן נקראו *bizden iyileri* ("הטובים שבינינו", או בלדינו *los mejores de mosotros*), בדומה לכינויין באסטורייס שבספרד, *la buena gente*. כאמצעי הגנה הונח ספר תהילים מתחת לכרית של התינוק כדי לשמור על בטחונו. צריך היה גם לשמור על הרך הנולד ועל אמו (*la parida*) מפני עין הרע (*ojo malo* או *nazar*). לצורך זה הוצמדו לבגדי התינוק עין זכוכית כחולה ומטבע זהב (*un ducado de oro*). נהוג היה לתלות על אחד מקירות חדרה של האם שטיח או יריעת בד עם רקמת זהב, מאלה שעטפו בהם את ספר התורה בבית הכנסת. אל אותו שטיח קיר הוצמדו מתנות לתינוק.

ברית המילה התקיימה בבית הכנסת. הסנדק ישב על "כיסא אליהו" והחזיק את התינוק. על פי המסורת, הנביא עד לרגע שבו סימן הברית נחקק בגופו של היילוד. לפני הטקס נהג השמש של בית הכנסת לציין את תחילת האירוע המשמח בקריאה "*venga el niño en bonhora*," (*venga* "יבוא-נא התינוק בשעה טובה, יבוא-נא!")

לידת בנות נחגגה בבית, בחגיגה אינטימית שנקראה *fadas* או *fadario*. התינוקת הולבשה

בלבן והונחה על כרית לבנה רקומה. הרב ("חכם") החזיק אותה, הכריז את שמה, קרא ברכה בעברית, ואחריה מסר את התינוקת לאימה ואחר כך לאורחים.

1.1 *La noche alabada – Esta noche es alabada*

NSA Y 5737a/4, 1, 2. רוזה אבזרדל-אלחדף (רודוס) – אשדוד, 25.12.1988.

זהו אחד מה- *coplas de parida* שהושרו בלילה שלפני הברית. הטקסט מדגיש שהבית צריך להיות מלא אווה. מוזכר בו הנביא אליהו (עד לברית על פי המסורת) ועמו אברהם אבינו, הנימול הראשון.

2-7. *El parto feliz*

2. *Oh, ya viene el parido*

NSA Y 5830b/24 – מלכה שבתאי ולאח בסון בכר (בורסה) – ירושלים, 20.2.1990.

3. *Oh, que mueve meses*

NSA Y 5977b /14, 15 – פפו סאלם (סלוניקי) – סלוניקי, 4.11.1992.

4. *Parida y parida*

NSA Y 5737b/25 – רוזה אבזרדל-אלחדף (רודוס) – אשדוד, 14.2.1989.

5. *Parida, el Dio vos guadre*

NSA Y 2091/2 – מזלטו לזר, ויקטוריה פרס, לונה פרנקו, פורטונה ישראל, ויטה סארובה (סופיה) – יפו, מועדון יפת, 7.7.1977.

6. *Parida y parida*

NSA Y 6131/34 – אמלי פיחה-פנחס (פטייה ורודוס) – רעננה, 14.12.1993.

7. *Oh, que mueves meses*

NSA Y 5433/4 – יוסף בורגנה (איזמיר) – לוד, 19.3.1984.

לפנינו שש גרסאות של ה-copla de parida המפורסמת ביותר. גרסה כמעט שלמה של השיר פורסמה על ידי בנימין בן-יוסף בספר השירים שלו, El buquieto de romanzas (איסטנבול, 1926). הגרסה הראשונה (תקליטור 1, מס' 2) קטועה, וכוללת רק שני בתים ופזמון. אביו של הרך הנולד בא ומביא בידו האחת דגים ובשנייה מחרוזת של דוקאטים (מטבעות). "יין לכולם! יחי אביו של היילוד! תחי אמו של התינוק אשר הביאה לעולם בן יפה שכזה, שפניו דומים לפרחים!" גרסאות אחרות (תקליטור 1, מס' 3, 7) מספרות על השמחה שבלידה לאחר תשעה חודשים קשים של היריון ועל לידתו של בן זכר במזל טוב. "ברוך השם שהגיענו ליום הזה" אומר הפזמון. כשהמלידת דוחקת ביולדת "המשיכי, המשיכי" היא צועקת "אלוהים, הצילני במהרה!" והאנשים סביבה עונים "אמן, אמן!" אביו של היילוד מגיע עם אורחיו ונושא בידו בשר ודגים. "יחי אבי התינוק שהביא יין טוב, מתאבנים וממתקים". בגרסה אחת מוזכר שהכול הגיע מחנותו של אלמוזנינו, חנות מאפים מפורסמת בסלוניקי.

שתי גרסאות (תקליטור 1, מס' 4-5) פונות אל אם היילוד. בשיר מס' 4 שואלים אותה "מיהו זה שהבאת לעולם, הממלא את הבית באור?" הפזמון קורא: "מי ייתן ויהיה היילוד סימן טוב, אורן ירוק ומשגשג! יחי היילוד וגם אביו". בפנותו אל אם היילוד אומר הטקסט: "הסבל שסבלת במשך תשעה חודשי היריון נועד להביא לעולם בן שפניו כפני הירח". אביו של התינוק ניגש אל מיטת אשתו והיא מתלוננת על כך שלא אכלה. אבי התינוק זועם על כל הנוכחים בבית: "הביאו לה מיד עוף ממולא לאכול! הסבי פניך אל השולחנות, אם היילוד, ותראי כיצד אוכלות הבנות היפות ומברכות אישה את רעותה". בגרסה השנייה (מס' 5) מושמעות ברכות לאם התינוק (la parida), לאביו (el parido) ולתינוק עצמו. האם אוכלת את העוף ומחביאה את העצמות לצד המיטה כהגנה מפני עין הרע. כשהיא מפנה את פניה אל המטבח, היא רואה את הטבחיות העסוקות בהכנת הארוחה לחגיגת ברית המילה.

El nacimiento de Abraham .11-8

.8 La mujer de Terah

NSA Y 5982a/44, ביאנוונידה אגואדו-מושאבאק (צ'נאקאלה) – בת ים, 26.5.1992.
הזכרנו כבר שדמותו של אברהם, הנימול הראשון, משחקת תפקיד מרכזי בברית המילה. הקופלה הנוכחית מספרת על אמו של אברהם ועל אביו תרה, והיא מבוססת על מדרש אודות לידת אברהם. אשתו של תרח הרתה. היא השתנתה והחווירה; אף שידעה את הסיבה לכך, לא גילתה את מצבה ולו גם לבעלה. היא שוטטה בשדות וכרמים וסבלה צירי לידה, ובסופו של דבר ילדה את אברהם במערה. השיר ממשיך ומספר את סיפורם של אברהם בזקנתו (בגיל מאה) של שרה אשתו (בגיל תשעים) ושל בנם יצחק, ואת הסיפור התנ"כי על עקידת יצחק.

.9 La mujer de Terah

NSA Y 5823b/33, רוזה אברדל-אלחדף (רודוס) – אשדוד, 24.12.1989.
זוהי גרסה נוספת של הקופלה, המספרת על הריונה של אשת תרח ולידתו הפלאית של אברהם. בדומה לגיבורים מיתיים, התינוק אברהם מדבר מיד עם צאתו לעולם (בית שלישי). הגרסה הנוכחית מספרת את סיפור לידתו של אברהם והתבגרותו, כפי שהוא מופיע במדרשים. אברהם ציווה על אמו להשאיר אותו במערה. מלאכים האכילו אותו בדרך פלאית במשך 15 שנים, עד שאמו חזרה וחפשה אותו, ומצאה אותו כשכבר היה איש צעיר. בדיאלוג בין אברהם הצעיר ואמו הבוכייה, הוא מגלה לה שהוא בנה, ומצווה עליה לספר לממרון (נמרוד) שיש אלוהים בשמים. בתי הטקסט עשויים ארבע שורות חוזרות (עם סטיות קלות).

10. **La mujer de Terah**

NSA Y 2091/4, מזלטו לזאר (סיסר-י מוסטפה פשה [סבילנגראד/סופיה] – יפו, מועדון יפת, 4.7.1977.

זוהי גרסה מקוצרת של השיה, שתוכנה דומה במידה רבה לזה של קודמותיה. הבית האחרון מדגיש את חשיבות ברית המילה כפי שנקבעה בדורו של אברהם, ומציין את הזכות הגדולה (*buen zekhut*) שנפלה בחלקו של אבי היילוד לקיים את המצווה הזו.

11. **Cuando el rey Nimrod**

NSA Y2919/8, קבוצת נשים בליווי מרדכי חלפון – ירושלים, מועדון מזכרת משה, 8.11.1978.

הגרסה הכתובה המוקדמת ביותר של הקופלה הזו, המספרת את סיפורי האבות, מופיעה בכתב-יד מבוסניה של סוף המאה ה-18 (Romero 1991:41), אך ייתכן שהיו לה מקורות מוקדמים יותר (Peretz 2000). הטקסט אינו מבוסס על מקורות תנ"כיים אלא על אגדות חז"ל ועל מדרשים מאוחרים יותר, המספרים שאברהם נולד באור כשדים בתקופת מלכותו של נמרוד בן כוש. המלך נמרוד (כפרעה בתקופה מאוחרת יותר) ציווה על המתת כל הבנים הזכרים עם לידתם. כשיצא המלך לשדה, הוא הרים עיניו השמימה, וראה "אור קדוש" עולה מהרובע היהודי, האור שבישר על לידתו הקרובה של אברהם. אשת תרח הסתירה את דבר הריונה; בכל יום שאלו אותה: "מדוע הנך כה חיוורת (או: מדוע השתנית כל כך?)" והיא כבר ידעה שהתברכה. מילות הפזמון הן "אברהם אבינו, אב אהוב, אב מבורך, אור ישראל".

12. *Canta, gallico, canta - Los deseos del gallo*

NSA Y 5823b/29, רוזה אבזרדל-אלחדף (רודוס) – אשדוד, 24.12.1989.

השיר בנוי משתי סדרות של בתים המושרות במקביל. בסדרה הראשונה (בית ראשון, שני וחמישי) מבקשים מהתרנגול (או מצווים עליו) לקרוא ולבשר את בואו של יום חדש (אשר מסלק את סכנות הלילה שלפני ברית המילה). לקראת צהריים מתחילות האמהות להכין אוכל. הסדרה השנייה (בית שלישי ורביעי), מונה את המלבושים השונים אליהם משתוקק התרנגול: כובע (*una chulahita*, תורכית – *kulah*) שיתאים היטב (*yakiseia*, תורכית – *yakismak*) למצחו, נעליים קטנות (תורכית – *potin*) שיתאימו לרגליו הקטנות, וחולצה שתתאים לבטנו הקטנה.

13. *La reina tiene dolores - La mala suegra*

NSA Yc 2774/14 – רחל אלטלף-ברנר (איזמיר) – ירושלים, 27.8.1986.

החרוזים הפותחים את הרומנסה הזו מתארים את מכאובי האישה ההרה, ועל כן היא מושרת בימים ובלילות שלפני ברית המילה. הרומנסה מבוססת על אבטיפוס החמות הרעה שמשמיצה את כלתה ובתחבולות גורמת לבנה לצאת נגד אשתו. המלכה מתענה בצירי לידה בלתי נסבלים ומייחלת להיות בארמון אביה, בעוד שאמה מתפללת בעדה לצדה בזמן שהיא יולדת (Armistead 1978: topic L4).

השירים לגיל הרך כוללים שירי ערש, שירי ילדים, ושירי משחק ובידור לילדים (Weich-Shahak 2001). שירי ערש אינם שכיחים בקרב היהודים הספרדיים – לא במזרח הים התיכון ולא בצפון אפריקה – שכן הרומנסות ממלאות את התפקיד הזה בשני האזורים (מעוז 1984: 58–61; Weich-Shahak 1998:247; Weich-Shahak 1984:40-41).

שירי הילדים הם שירים קצרים, וחלקם כולל הברות חסרות מובן או דברי שטות. לשירי הילדים של יהדות ספרד לחנים דומים לאלה של שירי ילדים בתרבויות אחרות (למידע על ספרד, השוו ל-Pelegrín 1996), והם מתאפיינים בתבניות ריתמיות חוזרות, מנעד מוגבל ולעיתים תכופות בקטעי דקלום על צליל אחד. שירי ילדים אחדים מבוצעים על ידי מבוגרים עבור ילדיהם (תקליטור 1, מס' 17–23), ואחרים מושרים ומועברים על ידי ילדים במהלך המשחק (תקליטור 1, מס' 24–28).

14. *Arrorró, mi alma – Nanas del arrorró*

NSA Y 5823a/29, רוזה אבזרדל-אלחדף (רודוס) – אשדוד, 6.12.1989.

שיר ערש זה נפוץ בקרב לא-יהודים בספרד ובדרום אמריקה, וכנראה הגיע אל יהדות ספרד באמצעות מהגרים יהודיים מדרום אמריקה.

15. *Durme, durme – Nanas de los buenos augurios*

NSA Y 5830c/7, ולנטינה סורף (סליבן) – ירושלים, 30.1.1990.

האם מאחלת לבנה שיהיה יהודי מלומד בעתיד, ואומרת, "ישן, בן יקר, ותהנה משנתך, עצום את עיניך היפות וישן ללא דאגה או כאב. אתה תלך לבית הספר, תלמד את האלפבית ותרכוש ידע רב. אתה תלך לבית הספר ותרכוש תואר ברפואה וידע".

16. Nani quiere el hijo – La mujer engañada

NSA Y 6188c/22, שרה שחר-מילס-אגרנט (איזמיר) – תל-אביב, 16.12.1994.

שיר ערש זה הוא רומנסה אודות רעיה נבגדת (Armistead 1978: topic L13). האם שרה שיר ערש לילדה, ומתלוננת על כך שבעלה מבלה אצל אהובתו. היא מחליטה לעקוב אחר בעלה הבוגדני עד בית אהובתו, שיש בו רהיטים יפים ואוכל טוב על השולחנות. כמעט כל השורות מסתיימות באותו חרוז, í-a, על פי תבנית שכיחה בג'אנר הרומנסות.

17. Chico menico – Los dedos, nombres y oficios

NSA Y 5600/10, רוזה נחמיאס (איזמיר) – בת-ים, 23.12.1991.

את השיר שר מבוגר לילד קטן, וקורא לכל אצבע בשמה (מהזרת אל האגודל): הקטנה, מלך הטבעות, הגבוהה הגאוותן, הפקיד או הנוטריון, ומלך היד.

19-18. Los dedos hambrientos

18. Aqui mete cocó la gallinica

NSA Y 5977a/31, ז'ולי שאלתיאל (סלוניקי) – בית גיל זהב, מודיאנו, סלוניקי, 4.11.1992.

19. Aqui mete cocó la gallinica

Y 5977b/37, פפו שלם (סלוניקי) – סלוניקי, 4.11.1992.

שתי גרסאות של שיר ילדים שאותו מדקלמים תוך משחק אצבעות. השיר מתחיל בליטוף כף היד של הילד ואחריו אומרים: "זה אומר 'תן לי לחם', זה אומר 'אין יותר'. אחד אומר 'בואו נגנוב', אחר אומר 'לא, המורה [החכם] ירביץ לנו', אחד אומר 'נלך לכאן, לכאן...' בסופו של דבר מדגדג המדקלם את הילד.

Esta barba, barbaretta – Barbica .20

NSA Y6536c /2, ביינונידה אגואדו-מושאבאק (צ'נאקאלה) – בת-ים, 23.12.1998.

החרוז הזה נועד ללמד את הילד מהם אברי הפנים שלו: הסנטר (*barba*), השיניים (*dientes*), האף (*nariz*), העיניים (*ojos*) והראש (*la cocota*).

Kayikçi – Retahila para balanceo .21

NSA Y 6312a/1, זלדה מצ'ורו ברביט (איסטנבול) – בוויקאדה (תורכיה), 26.7.1996.

נראה שזהו המפורסם במשחקי ההורה-ילד בקרב היהודים הספרדים מתורכיה. הילד יושב על ברכי ההורה פנים-אל-פנים. ההורה אווז בידי הילד, ומניע אותן בפי שמניעים משוטים בסירה (*kayikçi* בתורכית). בסופו של דבר ההורה מטה את הילד אחורה כאלו הוא נופל.

El estudio de la Ley .23-22

La Torá, la Torá .22

NSA Y 5977b/38, פפו שלם (סלוניקי) – סלוניקי 4.11.1992.

La Torá, la Torá .23

NSA Yc 2114/20, רבקה פרץ (ירושלים) – ירושלים, 12.7.1983.

לפנינו שתי גרסאות של שיר המדגיש את חשיבות הלימוד. הטקסט מתפתח כדיאלוג בין אדם בלתי מזוהה והילד ההולך ללמוד ב"חברה" (ביה"ס היהודי), מצויד בלחם וגבינה, ונושא את ספרו בידו. מישהו שואל: "לאן אתה הולך?" הילד עונה: "לקרוא בתורת השם". האדם מדקלם ברכות המופנות אל הילד, אל אמו ואביו, ואל המיילדת שסייעה בלידתו. הגרסה השנייה פותחת בשמו של הילד שלכבודו השיר מושר.

24. Dicotín dicotán – Ricotín ricotán

NSA Y 6006b/12, משה קביליו (סרייבו, בוסניה) – גבעתיים, 19.12.1991.

זהו משחק ילדים: ילד אחד מרכין את הראש, מכסה את פניו ועוצם את עיניו, בעוד השני מחביא את ידו מאחורי הגב, זוקף מספר אצבעות ושואל: 'כמה אצבעות יש לך?' אם הילד הראשון אינו מנחש נכונה, מכים אותו. יש בשיר מספר חרוזים מעורפלים ובלתי מובנים, כפי שקורה לעתים במשחקי ילדים. בספרד של ימינו משמש טקסט דומה מאוד באותו משחק.

25. Bate, bate – Adivina quién te dio

NSA Y 6184a/8, סלומון ביבס (סלוניקי) – תל-אביב, 25.12.1993.

המשחק הזה היה מאוד אהוב על יהודי סלוניקי. ילד אחד מסתיר את פניו, והשני מכה אותו. מנהיג המשחק מכנה אותו בכינוי שהוחלט עליו מראש, בגרסה שלפנינו *Cuba de agua* (דלי מים). על הילד הראשון לזהות את המקנה.

26. Endentino – Retahila de sorteo

NSA Y 6009d/18, אברהם צדיקרו ואחרים (מונסטיה, מקדוניה) – סקופייה, 9.3.1993.

השיר משמש להגרלת התפקיד שימלא כל ילד במשחק. שיר זה הוא המקור לאחד משירי הילדים הישראליים היותר מפורסמים, "אן-דן-דינו סוף על הקטינו", שמקורו במסורת היהודית-ספרדית של הבלקן.

27. Luvia del Dio – Invocación de lluvia

SA YCD 2799b/2, יהודה ונציה (יפו) – סביון, 5.2.2000.

תפילות ילדים לגשם נפוצות במסורות היהודיות-ספרדיות. ילדים יהודיים התבקשו לפעמים גם על ידי לא-יהודים להתפלל לגשם המיוחל.

28. Alegre – Juego de callarse

NSA YCD 2799b/3,4, יהודה ונציה (יפו) – סביון, 5.2.2000.

משחק ילדים שבו המפסיד הוא זה שמדבר ראשון אחרי שדקלום השיר מסתיים. תרגום השיר הוא: "האיש העליז הלך לקנות שמון, הכד נשבר, הלך להביא זיתים, הצלחת נשברה, הלך להביא גרגרי חומוס וביצים חומות [אנחמינדוס, שבושלו במשך כל השבת, מהמילה העברית 'חמין']". מתחת למדרגות יש קומקום מלא בדברים מגעילים". השורה האחרונה מרמזת על העונש שאותו יקבל זה שידבר ראשון.

« חתונה

חיזור ובחירת בת זוג

שירי החתונה של יהדות ספרד נקראים *cantigas de boda* (שירי חתונה), או *canticas de novia* (שירי כלה). הם מהווים את חלק הארי של אוסף שירי מחזור החיים, שכן חתונה יהודית-ספרדית כוללת שרשרת ארוכה של טקסים.

אירועי החתונה מתחילים באירוסין – *esposorio* (בקרוב יהדות צפון מרוקו הם מכונים *apalabramiento*). עד תחילת המאה ה-20 הוסדרו האירוסין על ידי ההורים בעזרת שדכנית. כמה משירי האוסף הנוכחי (מס' 29–35) קשורים לחיזור ולבחירת בן/בת זוג, ומגלים את היחס שהיה בקהילות היהודיות-ספרדיות לחוזה חברתי זה, ואת המנהגים הקשורים אליו.

29. Prohibido el paso – No paséis por la mi puerta

NSA Y6131/29, אמליה פיחה (פתחיה) – רעננה, 10.12.1993.

זהו שיר סדרתי המבוסס על דיאלוג בין האם המגוננת של איש צעיר או אישה צעירה

ובין מחזר עיקש. חלק מהבתים משתנים בכל חזרה על פי החרוז המתבקש: "אל תחלוק על פני דלתי (הפטיו שלי, חדר האורחים שלי, המטבח שלי), כי יש לי בן (או בת) נחמד(ה) (או יפה, וכו')". "אם יש לך בן (או בת) נחמד (או יפה, וכו'), תני לי אותו (אותה) לבעל (לאישה, כידיד, כמאהב) ואני אעבור". פזמון: "אני אעבור ואני אחזור ואני אדבר ואני אומר שהרחוב אינו שייך לך, הוא שייך למלך".

30. *Abrimes, galanica – Todos son inconvenientes*

NSA Y 2774/18, רחל אלטלף-ברנר (איזמיר) – ירושלים, 27.8.1986.

שיר לירי מפורסם הבנוי כדיאלוג שבו האוהב מבקש להיכנס אל בית אהובתו. בתשובה מספרת לו הכלה על הסכנות הכרוכות במעשה כזה: הסכנה שיתגלו על ידי אביה, היושב ולומד (*esta meldando*), על ידי אמה היושבת ותופרת, או על ידי אחיה היושב וכותב. האהוב מציע פתרון לכל אחד מהקשיים (לכבות את האור, לגנוב את המחט, להחביא את העט). שלוש השורות הראשונות, *abrimes galanica*, הופכות למעין פזמון שחוזר אחרי כל דיאלוג, בין ה"בעיה" וה"פתרון" שלה.

31. *De día en día – Me dice la gente*

NSA Y 5982a/21, ביינונידה אגואדו-מושאבאק (צ'נאקאלה) – בת-ים, 26.5.1992.

ארבעה בתים ופזמון שמילותיו: "אני ואת, כלתי (מילולית – גברתי), נדבה, אני ואת, כלה, נשמח ביחד". הבתים בנויים בצורה דומה. הבית הראשון: "בכל יום את בוגדת בי, אנשים מספרים לי שאת לועגת לי; האם יגיע יום שבו תהיי לצדי?" בית שני: "אנשים מספרים לי שאת נמוכה, אך הונך רב וגדול. האם יבוא היום בו אפגוש אותך לבדך? שנתי נדדה כל הלילה. האם יבוא יום ואראה אותך בהינומה? בית שלישי: "את גבוהה, גברתי, גבוהה כעץ אורן, את זוהרת יותר מזהב טהור. האם יבוא יום ואראה אותך לצדי?"

Los regalos del novio ו-**Las ventanas altas** .33-32

Buenas noches, hanum Dudùn .32

.8.6.1977, חיים דאסה והנרייטה טראבולוס (סלוניקי) – ירושלים,

Ventanas altas tienes tù .33

.4.4.1977, יעקב צדיקריו (סלוניקי) – ירושלים, NSA Yc 1888/5

לפנינו שתי גרסאות של שיר לירי המכיל רמזים ארוטיים דקים, והפזמון שלו בנוי מהברות חסרות משמעות. החתן פונה אל הכלה ומצפה לתשובתה; הוא נותן לאשתו לעתיד שמלה במתנה שאותה תלבש לאחר הטבילה במקווה. "יש לך חלונות גבוהים עם וילונות צהובים; הלילה אבקש מאלוהים שתתני לי לעלות. טבעת היהלום שאת עונדת היא שלי; הצורף (תורכית: *gaverçi, kuyumçi*) שנתן לך אותה הוא בן דודי.

Los dos haninos .35-34

Muchas gracias, mancebico .34

.22.6.1976, דונה כהן (סרייבו) – קרית מוצקין, NSA Yc 1097/24

Yo hanina, tù, hanino .35

.14.1.1987, קלרה קדמון-כהן (סרייבו) – ירושלים, NSA Y 5671a/25

שתי גרסאות של שיר לירי הכולל מספר בתים שהתכנים שלהם שונים, אך כולם קשורים לחיזור: "תודה על ששלחת אלי את השדכנית, אך יש בעיות עם הנדוניה. סכום הכסף הנדרש גבוה מדי ואבי אינו מסכים. אני יִפָּה ואת יִפָּה, הבה נתחתן וילדינו יהיו כירח וכשמש. אני יִפָּה וכך גם את, הבה נתחתן".

נדוניית הכלה

ההכנות לחתונה מתחילות זמן רב לפני מועד החופה עצמה. בשנות הילדות של הנערה, מתחילות היא ובנות משפחתה לתפור ולרקום את הפריטים שייכללו בנדוניה שלה. כל מי שבא לביקור מביא אתו משהו להניח בתיבת הנדוניה. פריטי הנדוניה נרקמו בתשומת לב רבה, ונספרו בתריסרים (*a doce*).

בסלוניקי שלפני מלחמת העולם השנייה, נהוג היה לקבץ את בני משפחת הכלה שבועות או אפילו חודשים מספר לפני החתונה, כדי לכבס וליבש את הצמר שישמש להכנת המזרנים והכריות של הזוג החדש (מולכו 1950: 17) האירוע כונה *dia del lavado de lana* (יום כביסת הצמר). הגברים נשאו אגנים וקערות רחצה מלאים במים חמים. הנשים והנערות כיבסו את הצמר שוב ושוב עד שהלבין, ותלו אותו לייבוש מעל סדינים לבנים, כדי שפיסות צמר נושרות לא יתלכלכו. ביום ההוא נהגו לשיר את הרומנסה *La vuelta del marido* או *Las señas del esposo* ("שובו של הבעל" או "הסימנים של החתן", תקליטור 1 מס' 37), משום שעלילת השיר, ובמיוחד השורה הראשונה שלו, התאימו לאירוע שבמהלכו בוצע.

בכל הקהילות של יהודי ספרד נערכה חגיגה מיוחדת בשבת שלפני החתונה. בסלוניקי התחילה שרשרת אירועי החתונה באירוע ה-*almosama*, חגיגה שנערכה בבית הכלה ובה השתתפו חברותיה ובני משפחתה (מולכו 1950: 18). בתורכיה כונה האירוע *Sabbat de besamano*, ובו הביא החתן את מתנותיו לכלתו.

ימים מספר לפני החתונה, הוצגה הנדוניה (*ajugar* או *ajuar*) בשלמותה בפני משפחות הכלה והחתן. נדוניית הכלה כללה את ה-*ajugar* עצמו (השמלה, אביזרי משק בית ומלבושים), ואת ה-*contado*, סכום כסף עטוף במטפחת שנקראה *ridá*, ונועד לסייע לזוג החדש

el combinador (מילולית: המזמין), היה אחראי להזמנת הקרואים להצגת הנדוניה. השמש עבר מבית לבית על פי רשימות שנמסרו לו על ידי שתי המשפחות, והקריא את ההזמנה בקול רם. אירוע הצגת הנדוניה לווה בסעודה חגיגית, שבה הושרו שירי חתונה ייחודיים לאותו אירוע. כמה מנכבדי העדה (*preciadores*) הוזמנו להעריך את הנדוניה ולהעלות על הכתב את ערכה (*preciado*). סכום ה-*contado* והערך של ה-*ajugar* נרשמו בכתובה כסכום שאותו עתידה הייתה האישה לקבל במקרה של גירושין.

Ajugar de novia galana – El ajuar de la novia .36

NSA Y2091/7, מזלטו לזאר (סיסר-י מוסטפה פאשה [סבילנגראד]/סופיה), ויקטוריה פרס, פורטונה ישראל, לונה פרנקו, ויטה סארובה (סופיה) – יפו, מועדון יפת, 7.7.1977. שיר זה הושר באירוע שבו הוצגה הנדוניה של הכלה החביבה (*novia galana*). היא נשלחת לדרכה מלווה באיחולי מזל טוב משום שהכינה את כל הדרוש לנדוניה שלה. "בשעה טובה, הוסדרה החתונה, החתונה הזאת ועוד אחרות".

Lavaba la blanca niña – La vuelta del marido .37

NSA Yc 1096/13, אנה סידס (סלוניקי) – תל-אביב, 4.6.1976. זהו פרגמנט של רומנסה שהתבססה על נושא "שיבתו של הבעל" (Armistead 1978: topic II), ונהגו לשיר אותה ביום כביסת הצמר. הוא מתאר מפגש ליד פלג מים (בבלדות משמישים המים לעתים קרובות סמל לאהבה ופוריות): אישה בוכייה מכבסת ופוגשת באביר נודד, אשר מתגלה בסופה של הרומנסה כבעלה. בדיאלוג המתפתח בין השניים בעודו מחופש, הוא בוחן את נאמנותה בהיעדרו. הרומנסה הזו נבחרה עבור האירוע

משתי סיבות ברורות: מעמד הכביסה המתואר בה, ותיקוף הערך החברתי המרכזי של הנאמנות בנישואין. בדומה לרומנסות רבות אחרות גם רומנסה זו מבוצעת בשרשרת: בעוד זוגות הפסוקים המוזיקליים חוזרים בתצורת AB/AB/AB, השורה השנייה של כל חרוז חוזרת שוב כשורה הראשונה של החרוז הבא בתצורה של AB/BC/CD/DE. תבנית החזרות מאריכה את ביצוע השיר בדרך שעולה בקנה אחד עם הזמן הארוך הדרוש לכביסת הצמר וייבושו.

***El regateo de las consuegras*.40-38**

Poco le das, la mi consuegra .38

NSA Y 2091/6, מזלטו לזאר, ויקטוריה פרס, לונה פרנקו, פורטונה ישראל, ויטה סארובה (סופיה) – יפו, מועדון יפת, 7.7.1977.

Bueno, así viva la consuegra .39

NSA Y5996a/33, רוזה אברזדל-אלחדף ואסתלה ישראל (רודוס) – אשדוד, 20.3.1992.

Bueno, así viva la consuegra .40

NSA YCD 5216/58, קובי זרקו ולוויירו (חיפה) – ירושלים, 22.5.2006.

לפנינו שלוש גרסאות של שיר סדרתי המבוצע באירוע הצגת הנדוניה. השיר בנוי כויכוח בין המחוננות. אם החתן מעבירה ביקורת על הנדוניה שהוכנה עבור הכלה: "מחותנת, את נותנת מעט מדי לבתך היקרה!". בסוף כל בית חוזר כפזמון הפסוק: "זה עדיין לא מספיק, מחותנת, את נותנת מעט מדי לבתך היקרה!" (המילה "עדיין" מושרת בתורכית – *yene*). בתגובה להאשמות מונה אם הכלה אחד לאחד את הפריטים הנכללים בנדוניה: שבע שמלות – אחת לכל יום; שבעה זוגות מכנסיים – להחליף בכל יום, ענק זהב ליהנות

ממנו עם החתן; שפחה שתטייל עם הילד הראשון.

הגרסה השנייה נפתחת בברכת אם החתן לאם הכלה: "יהיו חייך ארוכים, מחותנת, מה נתת לבתך? לא נתת לבתך דבר". הפתיחה הזו הופכת לפזמון. כמו בגרסה הקודמת, מונה אם הכלה את רשימת הפריטים הכלולים בנדוניה בתשובה לכל אחת מהדרישות: "שבעה זוגות מכנסיים ארוכים – אחד לכל ערב; שבע חולצות – אחת לכל יום; ענק פנינים ליהנות ממנו עם חמותה, שבע תיבות לשים בתוכן את הנדוניה, לפתוח ולסגור אותן; ותבשיל שעועית שרוף לגיסתה. כשאם הכלה שואלת את אם החתן מה היא נתנה, עונה האחרונה שהיא נתנה עלם צעיר, ללא זקן או שפם. בגרסה השלישית נוסף עוד בית שבו מסופר על מיטת המשי שבה תשכב האישה כשתלד.

El novio no quiere – *El novio desprendido + Los buenos augurios* .41

NSA Y 5830c/2, ולנטינה צורף (סליבן/סופיה) – ירושלים, 30.1.1990.

בשיר הסדרתי הזה מספר החתן במה הוא חפץ ובמה אינו חפץ: לא בכסף אלא בכלה בעלת שער בלונדיני; לא בנעלי בית מעץ אלא בכלה שתגיע מיד; לא בתפוחים אלא בכלה נאה. כל בית מסתיים בברכות נחת והצלחה.

Y el nuestro novio .42

El novio desprendido + Los buenos augurios + Los campos de la boda

NSA Y 5830b/21, מלכה שבתאי ולאח בסון בכר (בורסה) – ירושלים, 20.2.1990.

שיר סדרתי כפול העוסק בשני עניינים: שני הבתים הראשונים מתארים, בדומה לשיר הקודם, מה החתן איננו רוצה ומה הוא מעדיף: לא כסף אלא כלה בת מזל, לא צמידים אלא כלה בעלת פנים מחייכות. בסדרה השנייה קיימת הקבלה: הבתים הרביעי והחמישי

מספרים על שדות ירוקים, שבהם נמצאת הכלה עם משפחתה, ועל שדות צהובים, שבהם היא נמצאת עם חברותיה. כל בית מסתיים בפזמון: "הנה אני בא לראות, מי ייתן וייהנו, יגיעו להישגים, ויזכו לטוב.

Los campos de la boda + El novio desprendido + El peral de las peras .43

Ahí, ahí, a los campos vedres

NSA Y 5737a/32, 33, רוזה אברזדל-אלחדף (רודוס) – אשדוד, 25.12.1988, 10.10.1990.

שני הבתים הראשונים שייכים לסדרה של בתים מקבילים המספרים על הכלה בשדות הצבעוניים, ואשר חוזרים עם המשתתפים בחתונה: קרוביה ואהוביה. שני הבתים הבאים והבית האחרון מוסיפים עוד שורת פרטים שהחתן אינו רוצה למצוא בכלתו, ואלה שהוא מבכר שיהיו לה. בבית החמישי מתגלים מוטיבים הלקוחים משירים ספרדיים עתיקים שהשתמרו ברפרטואר היהודי-ספרדי ונעלמו לחלוטין מכל המסורות האחרות בשפה הספרדית. "מעץ האגס לקחתי אגס, ומאנשים טובים לקחתי כלה [אשת הבן]". עץ האגס נזכר בשיר-משחק המתועד במקורות מהמאה ה-16 (Frenk 1987: no/ 2131).

Oí decir que bodas hay aquí – Rumores de boda .44

NSA Y 6128/9, מטי מנדיל (דופניצה) – סופיה, 15.10.1993.

השיר מספר: "שמעתי שיש כאן חתונה; אני בא לצפות. ולוואי והם (המשתתפים בחתונה) יחיו ויצליחו ויראו בטוב, כי אלוהים הוא זה שהחליט עליה".

Oy, que relumbror – Bendiciones a la hermosa pareja .45

NSA YCD 5216/15, קובי זרקו-אלוואירו (חיפה) - ירושלים, 19.6.2006.

"כמה יפה וזוהרת הכלה, כמוה ככוכב השחה. מי ייתן ויהיו נשואים מאה שנים, כלתי הנאה והיפה! מה נאה הזוג! הם זוהרים וקשורים זה לזו כמו לחם ויין. מי ייתן ויהיו נשואים מאה שנים... המחוננות הנאות זוהרות ומסמיקות למראה המוזיקאים. ישמחו-נא הכלה והחתן".

***El novio prodigo* .47-46**

***El novio le mercó scarpines* .46**

NSA Y5433/4, ג'וזפו בורגאנה (איזמיר) - לוד, 10.3.1984.

***El novio manda galechas* .47**

NSA YCD 2416/59, קובי זרקו-אלוואירו (חיפה) - ירושלים, 22.5.2006.

שתי גרסאות של שיר שנושאו רשימת המתנות שהחתן הנדיב והפזרן קנה לכלתו, והתקוות שהוא מטפח לגביה. השורה הראשונה של כל בית מכריזה על המתנה שנשלחה לכלה: כפכפי עץ, סיכות שיער, ממתקים, ארנק, מלתחה. השורה השנייה מציינת תכונה אשר חורזת עם המתנה: הכלה תהיה חסודה וישרה, היא תבוא בלוויית קרובי משפחתה, היא תתקשט באגודות של חוטי זהב ארוכים בשני צדי פניה, היא לא תהיה זקנה, היא תחזור מהמקווה. "מי ייתן ותהיה זו שעה מבורכת" אומר הפזמון. בגרסה השנייה נוספים גם מספרים לרשימת מתנות החתן.

תקליטור שני

«הטבילה במקווה ושמלת החתונה»

ביום שלפני החופה, נהגה הכלה ללכת למקווה (בספרדית יהודית: *baño de la novia*), כשהיא מלווה על ידי נשים ממשפחתה. הנשים הביעו את התפעלותן ממעלותיה של הכלה, אמרו ברכות ושרו שירים הולמים. הכלה הביאה אל המקווה את החפצים הנחוצים לה: *tovalla* או *maramán* (מגבת), *burnú con mangas* (חלוק בעל שרוולים), *javón* (סבון), *enjavnadora* (מטלית רחצה), *boneto* או *chapeo de baño* (כובע רחצה), *galechas* (קבקבי עץ) ו-*peine de peinar* (מסרק צפוף). החתן שלח את החפצים האלה בצרור הקרוי *bogo de baño*.

אבי החתן שילם עבור טבילת הכלה במקווה; אם האב לא היה בין החיים, המשלם היה אחיו הבכור של החתן. הכלה זכתה לפינוק על ידי מעסות (*telekas*). גבותיה נמרטו בעזרת משחה מיוחדת (*el pelador* או *pilo*) וידיה נצבעו ב-*aljeña*. באיזמיר נהוג היה להביא לטקס הטבילה במקווה עוגייה עגולה (המוכרת גם בספרד בשם *la rosca de la novia*). את העוגייה נהגו לשבור מעל ראש הכלה. באזורים אחרים הוגשו ממתקים לנשים שליוו את הכלה למקווה. כשהכלה יצאה מהמקווה, נתנו לה משקה מתוק "כדי שכל חייה יהיו מתוקים גם הם" (*que sea dulce la vida entera*).

1. Demes paras para el baño – Dinero para el baño

NSA Yc1038/8, מזלטו לזאר (סיסר-י מוסטפה פשה [סבילנגראד/סופיה]) – ירושלים, 14.7.1975.

"תן לי כסף עבור המקווה. נתתי לך כסף בדוקאטים. את השלכת את המטבעות היישר אל תוך לבי. אמרי לי למה ואני אשמה; ספרי לי מדוע, יקירתי, אהובתי".

.2 Cuan bien me laví – Las telecas

NSA Yc1038/9, מזלטו לזאר (סיסר-י מוסטפה פשה [סבילנגראד/סופיה] – ירושלים, 14.7.1975.

"רחצתי את עצמי היטב, הסתבנתי היטב, נהייתי כל כך מהאמבט; ישלם-נא גיסי עבור זה, עם שתי מעסות, אחת מכל צד. המואזין קרא כבר לתפילה (כלומר, חלף כבר זמן רב והכלה באמבט חשה חולשה) ודודה (Duda – פלוגית. כאן נכנס שם הכלה) מתעלפת". בית שני: "ישלם-נא גיסי. סבון מהחנות ותכשירים להסרת שיער; קניתי הכול בהקפה, ישלם-נא גיסי עבורם".

.3-6 La galana y el mar

.3 La novia se va a ir al baño

NSA Y 6130/18, רָנָה ביבס (סלוניקי) – תל-אביב, 7.11.1993.

.4 Ya salió de la mar

NSA Y 5977a/2, 3, ביינוונדה מנו (סלוניקי) – סלוניקי, יירוקומוי (בית גיל זהב), מודיאנו, 4.11.1992.

.5 Mi sposica sta' al baño

NSA Y 5672c/17, רוזה אבזרדל-אלחדף (רודוס) – אשדוד, 4.5.1987.

.6 Ya salió de la mar

NSA Yc2114/26, רבקה פרץ (ירושלים) – ירושלים, 12.7.1983.

לפנינו ארבע גרסאות של שיר שהושר במקווה ודן ביציאתה של הכלה מן המים. הבתים מסתיימים כולם באותה שורה, "היא יצאה מן הים". הגרסה הראשונה, זו של סלוניקי,

פותרת בהצהרה שהכלה תלך למקווה וחתנה כבר מחכה לה. לאחר מכן מופיעה סדרה של בתים מקבילים המספרים על צמיחת עצים שונים – סימן לפוריות הזוג הצעיר: "בין הים והחול צמח עץ קינמון; בין הים והנהר צמח עץ חבושים". הגרסה השנייה גם היא מסלוניקי, שבה היה שיר חתונה זה נפוץ מאוד, והיא דומה לראשונה. שתי הגרסאות הוקלטו מפי ניצולות אושוויץ. בגרסה השלישית, שמקורה ברודוס, שני זוגות בתים מקבילים מביאים דימויים ספרותיים, תחילה של בגדים, ואחר כך של עצים: היא לבושה באדום או בצהוב, וזה מתחרז עם שם של עץ. כל בית מסתיים בפזמון: "השליכי עצמך לים ותגיעי אל אהובך". גרסה זו מושרת גם בקרב הספרדים בירושלים, כפי שמוכיחה הגרסה הרביעית המובאת כאן.

***Las prendas de la novia* .9-7**

***Ansina dice la nuestra novia* .7**

NSA YS436/4, ג'וזפו בורגאנה (איזמיר) – לוד, 20.9.1984.

***Ansí dice la nuestra novia* .8**

NSA YS737a(22), רוזה אבזרדל-אלחדף (רודוס) – אשדוד 25.12.1988.

***Que nos diga la nuestra novia* .9**

NSA Y CD 5216/57, קובי זרקו-אלוויארו (חיפה) – ירושלים, 22.5.2006.

האוסף כולל שלוש גרסאות של השיר המצטבר והמסובך הזה, אשר נשען על מוטיבים ספרותיים עתיקים. כל בית מביא דימוי חדש המתאר חלק בגופה של הכלה, ואז מושמעים שוב כל הדימויים הקודמים בסדר הפוך. הגרסה הראשונה מוצאה מאיזמיר. "אלה דבריה של כלתנו: איך נקרא לראש הזה? אין זה ראש אלא שדות רחבים. אל

שדותיי הרחבים, תעלוז הכלה עם החתן. אלה דבריה של כלתנו: איך נקרא לשיער הזה? אין זה שיער אלא חוטי זהב לאריגה. אל חוטי הזהב לאריגה, אל השדות הרחבים, תעלוז הכלה עם החתן". בחרוזים הבאים המצח הוא חרב מבהיקה, הגבות הן קשתות לירייה, העיניים הן שקדים לאכילה, והלחיים הן תפוחים. כל בית נגמר בברכה "תעלוז הכלה עם החתן". מבנה הגרסה הבאה, שמוצאה מרודוס, זהה, אך כמה מהדימויים שונים: הראש הוא תפוז, העיניים הן מרפסות, הלחיים הן ממתקי מרציפן, האף הוא עט נוצה, השיניים הן פנינים למחרוזת, הפה הוא תנוה, והלשון היא יעה לתנוה. כל בית מסתיים בפזמון "יחיו הכלה והחתן!" הגרסה השלישית, מהמסורת של סיליבריה (תורכיה) דומה גם היא, אלא שכל בית מתחיל במילים "תספר לנו הכלה..."

Ah, señora novia – El arreglo de la novia + La nueva familia de la novia .10

NSA Y2091/8, מזלטו לזאר (סיסר-י מוסטפה פשה [סבילנגראד/סופיה] ואחרים – יפו, מועדון יפת, 4.7.1977.

השיר מספר על הכנות הכלה, המתלבשת ומסרקת את שיערה לקראת החתונה. "אה, גברתי הכלה, רדי-נא! אינני יכולה כי אני סורקת את שערי, תסרוקת כלה לכבוד אישי הצעיר. אה, גברתי הכלה, רדי-נא! אינני יכולה כי אני לובשת את שמלת הכלה לכבוד אישי הצעיר. כשתראי את אהובך, כלה, החזיקי בידו והביאי אותו לצדך, כי בנו של אדם רוצה שישרתו ויכבדו אותו.

« טקס החופה והסעודה

טקסי חופה התקיימו לרוב בבית הכנסת, אך לעתים גם בבית הכלה או החתן. במהלך הטקס קיבל הזוג החדש את הברכה הדתית (קידושין) והחזן הקריא בקול את חוזה הנישואין (הכתובה). הטקס נערך מתחת לחופת טלית, והסתיים בשבירת כוס מסורתית לזכר חורבן בית המקדש בירושלים. על פי מולכו (Molho 1950:28), הכלה נהגה לדרוך על רגלו של הבעל כדי להזכיר לו שעליו לשמוע תמיד בעצתה.

בסעודת החתונה (*la velada* או *la tadrada*) שאחרי הקידושין, הועמד לפני הכלה שולחן קטן ועליו שתי צלחות. בני שתי המשפחות נתנו מטבעות זהב במתנה (*prezentes*). בני משפחת הכלה הניחו את מתנותיהם על הצלחת שהונחה לימניה, ובני משפחת החתן הניחו את מתנותיהם על הצלחת שהונחה לשמאלה. הענקת המתנות הפכה לתחרות בין שתי המשפחות על מידת הנדיבות שלהן (Molho 1950:30-31). אם הכלה הובילה אז את בתה אל חדר הכלולות (*el encierro*) תוך שהיא מברכת אותה ונותנת לה עצות אימהיות לקראת האירוע הממשש ובא. באותו זמן נשאו הגברים את החתן אל החדר על כתפיהם.

La llamada a la morena + El vestido de la novia + La nave por partir + Las flechas del amor

Morenica a mí me llaman .11

.27.8.1986, רחל אלטאלף-ברנר (איזמיר) – ירושלים, NSA Yc 2774/22

Morenica a mí me llaman .12

.27.8.1986, ג'וזפו בורגאנה (איזמיר) – ירושלים, NSA Y5433/3

Vestida de novia .13

.14.7.1975, מזלטו לזאר (סיסר-י מוסטפה פשה [סבילנגראד/סופיה]) – ירושלים,

רבות מהקנטיגס של יהדות ספרד עשויות בתים עצמאיים שיש ביניהם חוט מקשר והם מושרים לאותה מנגינה. במקרה שלפנינו מקשרת בין הבתים דמותה של השחרחרת היפהפייה, *la morena* או בלשון חיבה *morenica*. השחרחרת מספרת שעורה היה לבן כשנולדה, אך שמש הקיץ שזפה אותו (תיאור דומה מספרד של ימי הביניים מופיע אצל Frenk 1987:66-68). הבתים האחרים מספרים שהמלחים הזמינו אותה, ואם הם יבקרו שנית היא תלך עמם: "אמרו לשחרחרת לבוא, ספינתי עומדת להפליג, שאלו את השחרחרת מדוע אינה אוהבת אותי? יום יבוא ותתחנני לאהבתי". בגרסאות שונות לובשת השחרחרת ורוד (*yul*, תורכית: ורד) או צהוב, כצבע האגס והאפרסק (*şeftali*) או כצבע החבוש. בגרסה השלישית, המבוצעת על ידי זמרת ילידת תורכיה שגדלה בסופיה, דומה רובו של הטקסט לזה של הגרסאות הקודמות אך סדר ההופעה שונה, וכולל תוספות טקסטואליות. "לבושה ככלה, ב-*altin tellerin* (תורכית: חוטים או סיבים מזהב); יבוא-נא החתן לטקס הקידושין. חצים נורים עלי מהחלונות האלה, אם אלה חצי אהבה, יגיעו-נא היישר אלי. יונה לבנה שעייניה כחולות, קחי מכתב זה אל אהובי. שחרחרת יקראוני אך נולדתי לבנה; את עורי הלבן איבדתי בעת ששוטטתי. בן המלך קורא לי; אם יקרא לי שנית, אלך עמו".

14. Escaleric a l'hizo

La escalera de las bendiciones + La llamada a la morena + La nave por partir

NSA Y 5737a/9, רוזה אבזרדל-אלחאדף (רודוס) - אשדוד 25.12.1988

לשיר ארבעה בתים שאין ביניהם קשר, והם דומים או זהים לאלה של השיר הקודם, ופזמון שמילותיו: "שחורה הנך ונאוה, ירוקות הן עינייך". בית ראשון: "הוא בנה לה סולם עשוי זהב ובדולה; יבוא-נא החתן לברכה". בבית השני שרה השחרחרת: "המלחים קוראים לי, אם יקראו לי שנית אלך עמם". הבית השלישי מקביל לראשון: "הוא בנה עבורה סולם עשוי זהב ושנהב, יבוא-נא החתן לקידושין".

15. Estas casas tan hermosas – La casa de la boda

NSA Yc 1332/21, רחל לוי, שרה כהן, מלכה דוד, יוסף בוקו, משה קפון, שלום היערי, שרה משיח. תיפוף: ברטו יום-טוב, יעקב חזקיה ואחרים (סופיה) – יפו, מועדון תפארת, 1.2.1978.

”הו, מה יפים הבתים, הכלות בחתונתן ירקדו בהם; הנה אחד ועוד אחד.”

16. Halilem, halilem – Por quién vine

NSA Y 2092/7, רחל לוי, מלכה דוד, יוסף בוקו, משה קפון, שלום היערי, שרה משיח. תיפוף: ברטו יום-טוב, יעקב חזקיה ואחרים (סופיה) – יפו, מועדון תפארת, 4.7.1977. “לא באתי אל בעלת הבית אלא אל בתה!” ביצוע זה מלווה על ידי מספר כלי הקשה, ביניהם תוף גדול הקרוי *baraban* (בולגרית: תוף).

17. Estas mesas son del vino – Las mesas de vino

NSA Yc1038/12, מזלטו לזאר (סיסר-י מוסטפה פשה [סבילנגראד/סופיה]) – ירושלים, 14.7.1975.

”שולחנות אלה נועדו ליין. מי ייתן ולא נחסר לחם או יין.” כל בית מסתיים במילים: “תחי עקרת הבית ועמה בעלה וכל הסובבים אותם. מי ייתן ויחיו בהצלחה.”

18. Si habés comido como es la razón – Si habéis comido

NSA Y 6128/1, מטי מנדיל (דופניצה) – סופיה, 15.10.1993.

”אם כבר אכלת, וזה הגיוני, בעלת הבית מבקשת את סליחתך. לא אכלנו דבה, נערה יפה, יהיו ברכות על ראשנו. הרוצה לראות ורדים ופרחים יצא החוצה ויחזה באהבות חדשות.”

Las de la novia – Los dos bandos .19

NSA Y 5982a/20, בינונידה אגואדו-מושאבאק (צ'נאקאלה) – בת-ים, 26.5.1992.

זהו שיר סדרתי, המשווה בלגלוג בין אורחי משפחת החתן ואלה של משפחת הכלה, ומציג בדרך פואטית את המתחים המאפיינים בדרך כלל את הקשרים החברתיים הקרובים בין משפחות שונות. אורחי הכלה אוכלים דגים, אורחי החתן רק מלקקים את הצלחות. הפזמון אומר: "אורחי צד הכלה הנם מה שהנם, אלה שמצד החתן טובים יותר (או להפך, על פי הצד שאליו שייכים הזמרים). אלה שמצד הכלה אוכלים שמנת חלב; אלה שמצד החתן סופגים עלבונות. אלה שמצד הכלה אוכלים עוף, אלה שמצד החתן אוכלים רק סירופ מתוק. אלה שמצד הכלה אוכלים עוגיות, אלה שמצד החתן אוכלים שזיפים. אלה שמצד הכלה אוכלים בשקט, אלה שמצד החתן עורכים את ההכנות ומגישים".

La novia alcanzada + Los qidusin de la novia + Los regalos de los novios .21-20

Oy, qué buena que fue la hora .20

NSA Y2091/11, מזלטו לזאר (סיסר-י מוסטפה פשה [סבילנגראד/סופיה]) ואחרים – יפו, מועדון יפת, 4.7.1977.

Yo le mandí a mi novio .21

NSA Y5982a/18, בינונידה אגואדו-מושאבאק (צ'נאקאלה) – בת-ים, 26.5.1992.

לשיר שתי גרסאות. הראשונה, מסופיה, מהללת את אושרו של החתן. "שעת האושר שבה פגשתי אותך; בשני מניינים נשאתי אותך לאישה. חלפתי על פני דלתך בעת תפילת ערבית. עברתי ושבתך; לא ראיתי אותך, נשמתי נותרה שם". אחרי הצהרה זו, הכלה והחתן מתארים את המתנות שנתנו זה לזה: "אפיתי למענו בורקס ושלחתי אותן אליך,

כי הוא היה בן דודי ואהבתי אותו". הפזמון הקצר אומר: "כך, רק כך, יפתי; כך, רק כך, נשמתי". בגרסה השנייה, לחתן אורחים רבים יותר. הוא נשא את כלתו לאישה בפני עשרה מניינים, והקריא לה את שבע הברכות. גם כאן מתוארות המתנות שנתנו זה לזה: "שלחתי לחתני כובע אדום ורקום, עם דוקאט זהב על המצח וגודלו כמחצית האגוז. שלחתי לכלתי פיסת בד מפוספסת וחצאית קפלים. שלחתי לחתני לחמניות עשויות היטב בשמן, כי הוא היה בן דודי, והתאהבתי בו".

« שירי ריקוד לחתונה

מספר שירי הריקוד ברפרטואר של יהודי ספרד הוא קטן, משום שהם נהגו לרקוד לצלילי מוזיקת הריקודים שהייתה פופולארית באותו זמן. הם רקדו לצלילי הריקודים התורכיים הידועים בשם *köçekler*, וכשהמודרניות ותרבות המערב חדרו למזרח הים התיכון, הם רקדו טנגו, פוקסטרוטו, טו-סטפ, ואלס וצ'רלסטון. עם זאת, נכללות ברפרטואר החתונה של יהודי ספרד שתי גרסאות של שירי ריקוד (תקליטור 2, מס' 22 ו-23).

22. *Oy, qué relumbror – La novia relumbrante + El baile de la novia*

NSA Y 5671 / 3, קלרה קדמן (סרייבו) – ירושלים, 14.1.1987.

זהו אחד משירי הריקוד המעטים הכלולים ברפרטואר של יהודי ספרד. מילות הבית הראשון הן: "הו, מה זוהרת הכלה היפה, מי ייתן ותחיה מאה שנים ותהיה מאושרת. בואי, כלתי, הבה נעלוז". בית שני: "הו, מה מבריקות הגבות והמצח, מי יתן ותחיה באושר מאה שנים. בואי ורקדי, אני רוצה לראותך רוקדת".

23. *El buen viar – El baile del cereal*

NSA Y5740b/8, רוזה אבזרדל-אלחאדף (רודוס) – אשדוד, 27.2.1990.

שיר מצטבר שלצליליו רוקדים בחגיגות חתונה. השיר בנוי כסדרה של שאלות ותשובות הנוגעות לדרך בה יש לבצע את המטלות החקלאיות הדרושות לגידול דגן – סמל לפריון הזוג הצעיר: כיצד זורעים, משקים וקוצרים את הגרעינים, טוחנים אותם, לשים בצק, אופים את הלחם ואוכלים אותו. כל מטלה בשיר מתוארת בתנועות מתאימות, ולאחריהן חוזרים בסדר הפוך על כל המטלות הקודמות ועל התנועות המלוות אותן. הפזמון החוזר בסוף כל בית מרמז על ריקוד ומזכיר גם את הים, רמז פואטי מקובל לארוטיות: "כך נטבול את כף רגלנו בים ונסתובב". ריקוד דומה קיים ברפרטואר ריקודי החתונה של יהודי צפון מרוקו (Weich-Shahak 1989).

« הפרידה מהכלה, ומשפחתה החדשה

פרידת הכלה ממשפחתה בדרכה להצטרף למשפחת החתן מלווה בשירים מיוחדים המביעים את הרגשות המעורבים העולים בה כשהיא נפרדת מסביבתה המוכרת והתומכת, ועוברת לסביבה שאת טיבה אין היא יודעת. השירים מפרטים גם את העצות שהאם נותנת לכלה באשר להתנהגות שתסייע לה להשתלב בהצלחה במשפחתה החדשה. בקהילות אחדות הונח על סף הבית שטיחון חדש רקום זהב שעליו דרכו הנשואים הטריים. מנהג זה נועד לסלק את סכנת הרוחות הרעות השוכנות על הסף המפריד את בית הזוג הצעיר מהעולם שבחוץ.

***El amor en Venecia + La licencia de la novia + Lo que conviene a la casada.* 26-24**

Dicho me habían dicho .24

NSA Yc2774/2, רחל אלטלף-ברנר (איזמיר) – ירושלים, 27.8.1986.

Dicho me habían dicho .25

NSA Y 5672c/21, רוזה אבזרדל-אלחדף (רודוס) – אשדוד, 4.5.1987.

26. **Dicho me habían dicho**

NSA Y5433/2, יוסף בורגאנה (איזמיר) – לוד, 19.3.1984.

מובאות כאן שלוש גרסאות של השיה. הראשונה והשלישית מקורן באיזמיר, והשנייה – מהאי רודוס. כל גרסה כוללת מספר נושאים ספרותיים: "אמרו לי שאהובי נמצא בוונציה, וסוחר עם אנייה אנגלית (Armistead 1978: topic AA2). אימא, תני לי את רשותך כי ברצוני לנסוע ולשרת את אהובי". הפזמון: "אני רוצה ללכת עם אהובי, אימא, עם האחד שאותו אוהב. כדי להיות אישה נשואה [מוצלחת], עדיף לא להיות שחרחרת אלא לבנה ואדומה, יפה ככוכב. אף שאני מעט כהה, אני חנינית, שערי בלונדיני, וביכולתי לשטות בגברים צעירים. ביכולתי לתת בינה במטורף ולגרום לטיפש לצחוק". בגרסה השנייה הטקסט בבית השני שונה: "לא יאה לאישה נשואה להתעצל, עליה להיות זוהרת ומלאת חן ויפת מראה. ברצוני להינשא לזה שאני אוהבת. מי ייתן והוא יחיה, ומי ייתן ואני לא אמות".

27. **Con grande vergüenza**

La despedida de la novia + Consejos a la recién casada

NSA Y 5982a/19, ביינונידה אגואדו-מושאבאק (צ'נאקאלה) – בת-ים, 26.5.1992.

השיר מביא דיאלוג בן הכלה הטרייה לבין אמה. כשהכלה נפרדת מהוריה, נותנת לה האם עצות. הכלה אומרת "בענווה רבה אומר לך שברצוני ללכת אחר בעלי, לשרת אותו ולכבדו" והאם עונה: "הסכיתי ושמעי בתי, את משפחתך תקימי עם בנה של אחרת. לכשתראי, כלה, את חמיך [שאותו תזמיני] כשכרית בידיך אמרי לו 'שב-נא, אב טוב'". עצות דומות ניתנות לגבי דמויות חשובות אחרות במשפחת החתן: החמות והגיסים.

Licencia para la novia .30-28

Con su licencia .28

NSA Y 5737a/25, רוזה אבזרדל-אלחאדף (רודוס) – אשדוד, 25.12.1988.

Con mucha licencia .29

NSA Yc 1332/15, רחל לוי, נלה בהאר, ויקטוריה מזן, שרה כהן, אסתר נהרדעא, שרה משיח, אברהם יום טוב, משה קפון, אלברט ברכה (סופיה) – יפו, מועדון תפארת, 1.2.1978.

Con mucha leccencia .30

NSA Y 6128/10, מטי מנדיל (דופניצה) – סופיה, 15.10.1993.

האוסף כולל שלוש גרסאות לנושא זה, האחת מרודוס ושתי האחרות מבולגריה. הראשונה מספרת על פרידתה של הכלה מכל בני משפחתה, שכניה וחבריה: "ברשותך, אמי היקרה, ברצוני ללכת עם בעלי. לכי, בתי, לשרת אותו ולכבד אותו, לערוך את השולחן, למזוג ולמלא את כוסו. בתי, היי בטוב." בתיו הבאים של השיר בנויים באותה תבנית, אלא שבקשת הרשות היא מ"אבי היקר", "אחיי היקרים", "שכניי היקרים", ו"חבריי היקרים". הגרסה השנייה מדגישה עוד יותר את פרידת הכלה מאמה ואת עצות אמה: "ברשותך הרבה, אמי הטובה, אלך עם אהובי. לכי, בתי, ויהי המזל עמך. אני אומרת לך ומספרת לך שאני הולכת עם אהובי. לכי, בתי, במזל טוב. היום, ביום הזה ממש, ניתן לך בעל ואת, כלה חביבה, תדעי איך לשרת אותו, את ואהובך היפה: לשרת אותו ולכבדו, לערוך את שולחנו ולמזוג את יינו, להציע את מיטתו ולשכב לצדו".

31. *Salgas, madre – La salida de la madre*

NSA Y2091/2, מזלטו לזאר (סיסר-י מוסטפה פשה [סבילנגראד]/סופיה), ויקטוריה פרס, פורטונה ישראל, לונה פרנקו, ויטה סארובה (סופיה) – יפו, מועדון יפת, 4.7.1977. שיר זה מספר על הפגישה הראשונה בין הכלה וחמותה הטרייה. "צאי, אימא, אל החצר, ותראי את כלתו של בנך מגיעה. ראיתי אותה זורחת מעל הים, הו, אימא, עם אורן זהב ראיתי אותה זורחת ככוכב השחר. בואי, כלה, הבה נשוחח". הכלה מוזמנת על ידי אם החתן: "בואי, גברתי, בבוקר תשתי קפה עם מיץ תפוזים. בואי, כלתי, הבה נשוחח ונתחתן. בואי, גברתי, במשך היום תשתי קפה בשמחה".

« ליל הכלולות והבוקר שלמחרת

לעתים בילה הזוג הצעיר את הלילה הראשון בחדר שהוכן לכך במיוחד בביתם החדש או בבית הורי החתן, מכיוון שרק מעטים יכלו לרכוש בית משלהם מיד לאחר החתונה. כל הבגדים והמצעים עבור חדר השינה (סדינים, כריות, כתונת לילה, והבגדים שהזוג עתיד ללבוש בבוקר שאחרי ליל הכלולות) סופקו על ידי משפחת הכלה כחלק מהנדוניה (ראו לעיל). על אם החתן הוטל להציע את המיטה עבור הזוג החדש. בבוקר שלמחרת, היא נכנסה אל חדר הזוג וחיפשה סימנים לכך שהכלה הייתה בבתוליה. אז קראה לאם הכלה והציעה לה *raki* (עראק) שנמהל בו צבע אדום (*raki corelado*) כדי לחגוג את תומתה של הכלה. אין צורך לומר שמנהג משפיל זה נזנח לפני זמן רב, לאחר שמעמדן וזכויותיהן של הנשים היהודיות ספרדיות השתנו לבלתי הכר במהלך המאה ה-20.

בתורכיה, אחרי שבילה הזוג את הלילה הראשון ביחד, נהגה האישה שהופקדה על ארגון החתונה להיכנס לחדרם של בני הזוג ולקחת את הסדין (או ממחטה לבנה, *ridá*, בבורסה) ולהציג אותו בפני הורי בני הזוג, כהוכחה לבתולין. האישה שהביאה את העדות קיבלה כסף או מתנות מההורים.

על פי ההלכה, לא ישן הזוג ביחד אחרי הלילה הראשון. על כן, נהגה חמותה של הכלה לישון עם כלתה כדי למנוע פיתויים. הכלה שינתה אז את לבושה ותסרוקתה לאלה של אישה נשואה. אחרי שבעה ימי התנזרות הלכה האישה למקווה, והזוג החדש החל את מחזור חיי הנישואין.

De qué estás tan demudada – La novia demudada .32

NSA Yc 1332/22, בלה בהאר, אברהם בהאר ואחרים – יפו, 1.2.1978.

בבוקר שאחרי ליל הכלולות נשאלת הכלה: "מדוע הנך כה חיוורת?" הכלה עונה: "אני חיוורת בגלל אהובי, עם צרור תבליני ציפורן". ושוב היא נשאלת: "מדוע שערך כה פרוע?" והיא עונה: "הוא פרוע בגלל אהובי, עם צרור תבליני ציפורן".

Ni sos blanca ni morena .33

Ni blanca ni morena + La novia de gran decencia

NSA Yc1038/4, מזלטו לזאר (סיסר-י מוסטפה פשה [סבילנגראד]/סופיה), – ירושלים, 14.7.1975.

השיר מהלל את הכלה: "אינך לבנה ואף לא כהה, צבעך הוא כצבע הפנינה הטובה, טעמך כטעם הפלפל, עם אהבתך הראשונה. כלה חסודה, גדולה הייתה אהבתך וכמוה גם סבלנותך, עם אהובך הראשון". הפזמון: "בואי באהבה גדולה כדי שתשמחו שניכם".

Todo lo que vos quero – Amor de la novia .34

NSA CD 5216/32, קובי זארקו-אלוואירו (חיפה) – ירושלים, 19.6.2006.

האהבה לכלה וההתפעלות מיופייה מובעים כך: "אינך יודעת עד כמה אני אוהב אותך. האם גם את אוהבת אותי? אני מאחל לך מזל טוב ושבחים מפי כולם. הנך יפה כל כך, גבוהה כאורן, זוהרת כזהב, לבנה כשלג ונוצצת כיהלומים".

« מוות: אבל וקינות (endechas) »

הקינות של יהודי ספרד, הנקראות *endechas* או *oínas*, בוצעו על ידי מקוננות מקצועיות למחצה שכוננו *endechaderas* או *oinanderas*. רומנסות שנושאן המרכזי מוות שימשו גם הן כ-*endechas* (Weich-Shahak 1998). אף שה-*endechas* עסקו בעיקר באבל הפרטי והמשפחתי, כמה מהן מתמקדות בנושא העלייה לרגל לירושלים. בזקנתם, נהגו יהודים ספרדים לעזוב את בתיהם ולנסוע לירושלים כדי לבלות בה את שנותיהם האחרונות ולהיקבר על הר הזיתים, שבו עתידה להתחיל תחיית המתים באחרית הימים על פי האמונה היהודית. לפני עזיבתם נערכה חגיגה, שבה התערבב עצב הפרידה האחרונה עם השמחה על שהחלום להיקבר בארץ הקדושה הופך למציאות. חגיגה נערכה גם לכבוד אלה שלא היו מסוגלים לעמוד בניסיעה המפרכת. במהלך ההתכנסות, שנקראה *cortar mortaja*, נגזרו ונתפרו התכריכים שבהם עתידה להיעטף גופת המת כשיבוא זמנו, ואותם לקח הנוסע לירושלים. בניגוד למצופה, היה זה אירוע שמח שלוהה באכילה, שתייה ושירה. מטרת החגיגה הייתה להרגיע את נפשו של הזקן, ולהבטיח שהכול יהיה מוכן לקראת יומו האחרון (Sevilla-Sharon 2005).

***La doncella moribunda* .35-36**

***Como la rosa en la huerta* .35**

NSA Y5996a/14, רוזה אבזרדל-אלחדף (רודוס) – אשדוד, 20.3.1992.

***Abrid puertas y ventanas* .36**

NSA Yc 930/26, קרולינה אשכנזי (איסטנבול) – לימה, 1.10.1975.

אנו פותחים חלק זה בשתי גרסאות של שיר אבל על נערה צעירה. הטקסט של הגרסה הראשונה, מרודוס, כמעט שלם: "כשושנה בגינה וכניצנים שטרם נפתחו, כך הייתה

הנערה ביום מותה. בחנה ובמבטה נהגה לשבת לצדי, ידה על לבה. אני צעירה, לא הכרתי את העולם, רצייתי לחיות, כי לא השגתי עדיין דבר. בשעות העצובות ביותר של היום היא חלתה, כמלכה על מיטתה, התעלפה ונפלה. פתחו חלונות ודלתות, כל רואיה בכו כשצפו במותו של מלאך שכזה". הגרסה השנייה, מאיסטנבול, כוללת בית אחד בלבד, נוסח שונה של הבית האחרון של הגרסה הראשונה: "פתחו דלתות וחלונות כדי לשחרר את כאבי – כאב נשמתי שאיני יכולה לעמוד בפניו".

Irme quero – Alabanzas a Jerusalén .37

NSA Y 6486b/22 (וידיאו), ביינונידה אגואדו-מושאבאק (צ'נאקאלה) – נס ציונה, 22.5.1998

בליל ה-*mortaja*, ליל חגיגת הפרידה לכבוד הזקן הנוסע לירושלים, נהוג היה לשיר שירי כמיהה לירושלים, כגון הקופלה הזו. "אני רוצה לנסוע, אימא, אל ירושלים, לנשק את העשב הצומח בה ולהמשיך לחיות. אשים מבטחי בו, במלך העולם. את כל בקשותי הוא ממלא".

Irme quiero, la mi madre – La choza del desesperado .38

NSA Yc 1039/7, מזלטו לזאר (סיסר-י מוסטפה פשה [סבילנגראד]/סופיה), יפו, 24.7.1975

זוהי רומנסה בגוף ראשון, שמפוזרים בה ביטויי יגון וכאב: "איי, ויי" או "איי גואיי". אני רוצה ללכת, אימא, דרך השדות האלה. באמצע הדרך אבנה בית. כל החולפים על פני יקראו את המצבה. כל חברי יתאבלו עליי, לבושי שחורים כולם".

David llora a Absalón .40-39

Triste está el rey David .39

NSA Y 4508/22, אברהם אלטאלף (איזמיר) – יהוד, 17.7.1983.

Triste está el rey David .40

NSA Y 6188c/16, שרה שחר-מילס-אגרנט (איזמיר) – תל-אביב, 16.12.1994.

רומנסה זו, המספרת על המלך דוד הסובל ייסורים בצפותו לחדשות אודות בנו אבשלום, מבוססת על הסיפור המקראי (שמואל ב' י"ט א-ה). שליח מביא לדוד מכתב חתום בשבע חותמות, ובו הבשורה על מות אבשלום. הוא מכריז על אבל, וקורא תחילה לאשתו, אמו של אבשלום (בגרסאות אחרות הוא קורא גם לאשת אבשלום ולילדיו), ולמשרתיו של אבשלום. כולם מצווים ללבוש שחורים ולהתאבל על מותו. הגרסה הראשונה היא רק פרגמנט של הרומנסה.